

Verslag Platform Groen Erfgoed 3

Thema: Historische Waterpartijen

7 oktober 2009

Locatie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, Amersfoort

Inhoud:

<u>Pag. 1</u>	<u>Vijvers in de landschapstijl</u> door Annemarie van Leeuwen
<u>Pag. 2</u>	<u>Uitvoering van baggerwerkzaamheden</u> door Raoul van Acker van PHB, Methoden & praktijk, casestudie; slotgracht van Kasteel Hillenraad.
<u>Pag. 4</u>	<u>Speakerscorner</u>
<u>Pag. 4</u>	<u>Toepassing van beschoeiingen, vroeger en nu</u> door Klaas de Boer van PHB, Historische voorbeelden, hedendaagse mogelijkheden
<u>Pag. 5</u>	<u>De administratie van een beschoeiing</u> door Age Fennema, rentmeester Middachten, over regelingen, vergunningen & toezicht
<u>Pag. 6</u>	<u>Discussie</u>

'Vijvers in de landschapstijl ' door Annemarie van Leeuwen

In het in Nederland veel gelezen *'Theorie der Gartenkunst'* uit 1779 schreef Hirschfeld over water: "De helderheid verhoogt de exquisiete schoonheid van water en verspreidt opgewektheid en vreugde. Reflecties van wolken, bomen, beplanting, heuvels en gebouwen maken het tot de lieflijkste plekken in een landschapscompositie. Hier tegenover staat de donkerheid die valt op vijvers en andere stille waterdelen die een stemming van melancholie en treurigheid verspreiden. Diep zwijgend water, verborgen in riet en overhangende vegetatie, waar het zonlicht niet kan doordringen, is een passende omgeving voor bankjes bedoelt voor dit soort gevoelens. Een plek voor hutjes, urnen en monumenten om de geesten van overleden vrienden te eren. Water kan troost bieden, sereen en arcadisch zijn maar ook destructief en bedreigend."

Naast Hirschfeld vonden werken van Gessner, Rousseau, Watelet, De Lille en Le Rouge hun weg naar Nederland. Engelse werken las men in Franse vertaling zoals Thomas Whately's *Observations on Modern Gardening* uit 1770 dat in 1771 door Latapie vertaald werd.

Whately: "Water is het meest interessante object in een landschap. Water pakt het oog al van een afstand en nodigt uit tot naderbij komen, wekt verrukking als het dichtbij is; verfrist een open ligging; verlevendigt een schaduw."

"Water is of stromend of stilstaand. Als het stilstaand is vormt het een meer of een poel die alleen in omvang verschillen. Stromend water is ofwel een beek, een rivier of een geultje die alleen verschillen in breedte. De natuurlijke nabootsing gaat verloren indien de karakteristieke verschillen tussen een meer en een rivier niet angstvallig worden bewaakt."

En dan volgt een uitgebreide beschrijving van alle eisen waaraan de een en de ander moet voldoen; over het samenvoegen van stromen, over bochten, over oevers, over vormen van een meer of beëindigingen etc..

Water gold als een van de meest fascinerende maar ook moeilijkste elementen in de vormgeving in de tuin. In de landschapsstijl, uiteraard nog steeds door de mens gemaakt en georganiseerd, diende het water natuurlijk over te komen. De mechanismen die nodig waren mochten niet meer zichtbaar zijn in de tuin.

De dichter J.M. Dautzenberg schreef in 1855 in het tijdschrift Dietsche Warande over de overgang van de formele naar de landschapsstijl:

“ Toen de engelsche styl mode werd, wilde men in den gaerden niets meer dulden, wat eenigs zins aen regelmatigheid of evenredigheid herinnerde. [...] Kunstplassen of vyvers wel aen te brengen is overigens eene taek, die nog oneindig veel te wenschen laet, daer zy gewoonlik verkeerd opgevat wordt. Waer ziet men in luthoven een waterstuk, dat niet op den eersten blik zyn gedwongen ontstaen verraedt? Intusschen mag men 't zich niet ontveinzen, dat dit punt een der moeilikste is in der tuinkunst. Tegenwoordig, zoo als men het dagelijks zien kan, begint men de zaak volgender wyze. Men geeft eener waterkom sterk in- en uitgebogene oevers, kromlijng gelyk wegen, en men laet ze, tegen den in- en uitvloed toe uitloopen in der form eens flesschenhalzes. ... ”

De auteur pleit voor een aanleg die de natuur zo dicht mogelijk benadert.

[Het hele artikel is te raadplegen op internet, zie :

http://www.dbnl.org/tekst/die003185601_01/die003185601_01_0001.htm]

Reactie uit de zaal:

Carla Olderburger: “Praktische informatie over de Nederlandse situatie is te vinden in het anonieme werk “Nederlandsche tuinkunst : handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven, boom- en bloemkweekers, hoveniers en warmoezeniers” door den schrijver der Flora, Amsterdam, Diederichs, 1837-1838, 3 delen

Uitvoering van baggerwerkzaamheden door Raoul van Acker van PHB, Methoden & praktijk, casestudie slotgracht van Kasteel Hillenraad

Baggeren is nodig voor de waterafvoer (tegen wateroverlast) en om een vijver te behouden (verlanding tegen te gaan). Raoul van Acker bespreekt de verschillende methoden van baggeren:

- De cutterzuiger. Cutterzuigers of snijkopzuigers breken met behulp van een roterende snijkop de bodem los. De gebaggerde grond wordt als een vloeibaar mengsel (slurry) getransporteerd door een pijplijn naar de stortplaats of gelost in bakken. Stationaire zuigers liggen gemeerd met behulp van ankers en/of (palen). Zelfvarende cutterzuigers hebben daarnaast een eigen voortstuwing.

- De schuifboot wordt vaak gebruikt in kleinere watergangen en vijvers, vooral als vanaf de kant moeilijk kan worden gewerkt. De schuifboot wordt door de watergang getrokken en schuift de bagger voor zich uit. Er is meer controle op het intact laten van een bodemprofiel dan met de cutterzuiger. Vanaf een beter bereikbare plek

wordt de bagger met een kraan uit het water gehaald en met een vrachtwagen naar een afvoerplaats vervoerd.

- De hydraulische kraan. Kan alleen gebruikt worden als de vijver of gracht leeg kan staan. De bodem wordt afgeschraapt met een kraan.

- Baggeren met hand. Is een optie voor kleine waterpartijen of voor jaarlijks onderhoud. Er bestaat handgereedschap om bagger en planten boven te halen.

Voorafgaand aan het baggeren wordt een onderzoek uitgevoerd naar de waterbodem. Hoeveel bagger is er en wat is de kwaliteit? Sinds 2008 is er een nieuwe indeling voor de kwaliteit van baggerspecie. Er zijn twee categorieën: A, Geschikt voor hergebruik en B, Afvoer en professionele verwerking is noodzakelijk. [zie ook www.waterbodem.nl en www.helpdeskwater.nl/waterbodems (ecb)]

Er is een vergunning van de lagere overheden (gemeente) nodig voor baggeren. En er moet rekening worden gehouden met de Flora- en faunawet. De voorkeurperiode voor baggeren is september/oktober. Bij temperaturen onder 10° worden koudbloedige dieren inactief en kunnen dus niet meer vluchten.

Case Kasteel Hillenraad

Hillenraad ligt in het oorspronkelijke dal van de Maas. De Eppenbeek voorziet de gracht van water. Er staan veel populieren aan de gracht wat extra bagger door bladval geeft.

Het waterschap wilde het baggeren met 25% subsidiëren. Voorwaarde was dat de beek migreerbaar zou worden voor vis (aanleg vistrappen). Een ander deel van de financiering kwam uit de LNV Regeling Herstel Historische Buitenplaatsen (RHHB). Er bleek geen vervuilde bagger te zijn. Het waterschap voerde de quickscan waaruit bleek dat geen rode lijst soorten waren.

Een aannemer peilt de dikte van de baggerlaag en baseert daarop zijn offerte. De aangeboden offertes liepen sterk uiteen. Dit had te maken met deze peiling.

Gekozen is voor een cutterzuiger die met palen is vastgezet. Het baggerdepot lag buiten het beschermd terrein. Als de baggerspecie is ingedroogd wordt het opgeruimd. Tot die tijd is dit gevaarlijk terrein.

Reacties uit de zaal:

Joos Gieskes:

- Als je de bagger op eigen terrein verwerkt, spuit het dan niet tegen boomstammen; deze krijgen dan problemen door zuurstoftekort.

- Vaak wordt van populieren gezegd dat ze niet langer dan 40 jaar meegaan. Dit is een soort vooroordeel geworden, populieren kunnen zeker ouder worden, bijv. *Populus nigra*.

Hein Krantz (PHB):

- Op Huis Ter Horst is een cutterzuiger gebruikt en is te diep gezogen. Pas met dit instrument op dat de waterpartij niet lek raakt.

- Stort de bagger nooit in oud bosmilieu: de stinzenbeplanting verdwijnt en bramen en brandnetels zijn de vervangers.

Fred Brounen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed):

Laat vooraf standaard een (klein) archeologisch onderzoek doen naar eventuele resten in de waterbodem. Dit zou onderdeel van een standaardprocedure moeten zijn. Vondsten teruggevonden in een baggerdepot zijn van veel minder waarde omdat de vindplaats verloren is gegaan.

Speakerscorner

Jan Willem Edinga (HKU) toont de brochure Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek en vindt dat er iets soortgelijks voor tuinhistorisch onderzoek moet komen.

Toepassing van beschoeiingen, vroeger en nu, door Klaas de Boer, PHB

Historische voorbeelden, hedendaagse mogelijkheden

Of een beschoeiing gewenst is hangt af van het gewenste beeld en van de fysieke omstandigheden. Soms zijn harde randen esthetisch gewenst (kadewanden, formele vijvers) soms een natuurlijk ogende oever. De historische situatie, kansen voor de natuur en risico's in verband met afkalving moeten tegen elkaar worden afgewogen.

Welk beeld is gewenst: een gracht, vijver, beek, sloot of nog iets anders?

Een beheerplan met historisch onderzoek en streefbeeld is de eerste stap.

Maak daarna een plan voor het vervangen van de beschoeiing waarin historische situatie, huidige situatie, het doel, de kosten, en de inzet (van welk) materieel beschreven worden.

De PHB komt in haar werk oude beschoeiingen tegen van baksteen, dakpannen, palen, planken, griend (wilgentenen) en zoden.

Tegenwoordig zijn er meer materialen om uit te kiezen: hout (inheems of tropisch), wilgentenen, graszoden, natuurlijke oevers, steen, staal of kunststof.

Griend werd voortdurend van boven aangevuld. Zoden zijn lastig bij een wisselende grondwaterstand. Dakpannen komen voor langs de Vecht vanwege een dakpanfabriek in Maarssen. Houten beschoeiingen waren vaak van zeer dikke eiken palen, onbehandeld.

Bij een stabiele waterstand (weinig schommelingen) kan de waterlijn tot bijna op de rand van de beschoeiing gezet worden. Op veel plaatsen is er echter een groot verschil van zomer en winterpeil (kan 80 cm zijn). Overweeg of het waterschap iets kan betekenen om een moeilijke situatie te verbeteren (in het kader van vernattings-projecten bijvoorbeeld).

Hoe vind je de oude oeverlijn terug? Kijk naar bomen en stobben, en probeer resten van de oude beschoeiing terug te vinden (eventueel graven). De oeverlijn kan door verlanding of juist afkalving meters opschuiven.

Ecologie (betreft hier o.a. flora en amfibieën, vogels, vissen, insecten, etc.) is tegenwoordig nadrukkelijk een onderdeel van bij het vormgeven van de oever. Niet overal is het beeld van een natuurlijke begroeide of afkalvende oever echter gewenst. In de landschapsstijl was de oeverlijn weliswaar gebogen maar toch vaak strak van vorm.

De meningsvorming over het al dan niet gebruiken van tropisch hardhout blijft moeilijk. PHB is van mening dat inlands hardhout goed te gebruiken is mits een goede kwaliteit wordt gebruikt. Centrum Hout is niet duidelijk in z'n communicatie hierover. Duurzaamheidsklasse 1 of 2 is minimaal noodzakelijk. Eiken heeft een 5 tot 10 jaar kortere levensduur dan tropisch hardhout. Het gebruik van een eikenhouten paal onder de waterlijn geeft goede levensduur. Probleem zijn de delen die niet permanent onder water blijven. Heel algemeen gezegd kan een beschoeiing €60,- tot €100,- per meter kosten.

Plaatsing zo dicht mogelijk op de waterlijn is fraai en het meest duurzaam. Het is belangrijk om de schotten stevig in de bodem te plaatsen ter voorkoming van onderspoeling. Ook onderhoud (verwijderen opslag, reparaties) is een belangrijke factor bij de duurzaamheid van de beschoeiing.

Uit de zaal:

- Gert van Immerzeel geeft aan dat op Nijenrode de onderste planken van inlands hout zijn en de bovenste van tropische hardhout.
- Natascha Lensvelt (RCE) vraagt of de kleur afwijkt van het inlandse hout.
- Richard Zweekhorst raadt aan om eigen eiken van het landgoed te gebruiken en het hout direct, nat, te buigen.

De administratie van een beschoeiing en hoe deze uiteindelijk toch (te) recht kwam door Age Fennema, rentmeester Middachten

De beschoeiing op Middachten moest vervangen De palen waren rot, de planken zakken weg en de grond glijdt dan in het water. Het beeld is aangetast en bovendien het onderhoud moeilijker. Uitgangspunt was: een beschoeiing is functioneel en moet niet opvallen.

Gebruikt zijn:

- Eiken palen 8 * 8 * 200 cm
- Opgeklampte Eiken schotten 60 cm
- Dekplank 4 * 14 cm
- Gording 2 * 10 cm

Let bij het opstellen van het bestek, en bestuderen van offertes op:

- De dikte van de te leveren palen (verschil in kosten)
- Afvoer van oude materialen.
- Het aanvullen van de grond en het opnieuw inzaaien. Soms het verwijderen en weer aanvullen van de beplanting.

Uitvoering

Toezicht houden op het werk is essentieel. Als de beschoeiing scheef staat, uit de lijn of op verkeerde hoogte, dan kan dit direct opnieuw gedaan worden. Achteraf, als mensen en machines al vertrokken zijn wordt dit veel lastiger. Maak foto's, meet, en houd uren bij. Let op de leidingen. En op schade aangericht door bijv. de pontons.

De subsidie kwam voor een groot deel van de provincie (PMJP) waardoor LNV, Bernhard Cultuurfonds en de eigen stichting maar relatief kleine bijdragen hoefden te leveren. Let op of de BTW verrekenend kan worden.
Soms zijn vergunningen nodig: aanlegvergunning, waterbeheerder, monumentenvergunning.

Discussie

Eric Blok inventariseert de beroepsgroepen van aanwezigen. Deze blijken breed: gemeenteambtenaren, ontwerpers en architecten, tuinhistorici, eigenaren (stichtingen en particulier), beheerders, archeologen, rentmeesters, studenten, etc.

Enkele opmerkingen:

- Prikkelend, goede mening van theorie en praktijk. Graag uitgebreider verslag in publicatievorm.
- Beter vervlechten van theorie en praktijk. Een enkele keer op locatie?
- Cascade organiseert de Ronde Tafel en het Minisymposium. Overlap moet in de gaten gehouden worden. Platform en Cascade houden contact.

Suggesties voor onderwerpen:

Historisch bosbeheer

Groen inde stad; openbare ruimte

Beheerplan; inhoud, begroting en financiering

Gebruik van eigen producten

Volgende platformbijeenkomst op 3 maart 13.30 in Amersfoort